

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора педагогічних наук, професора Дічек Наталії Петрівни
про дисертацію Хмелівської Світлани Іванівни**«Розвиток іншомовної освіти у середніх навчальних закладах Київської
навчальної округи (друга половина ХІХ- початок ХХ ст.)»**,подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Оскільки глобалізаційні процеси нині посутньо впливають на розвиток не лише окремих держав, розширюючи міжнародне економічне співробітництво, а й на перспективи розвитку окремої особистості, визначаючи необхідність входження у світовий культурний й освітній процес, то вільне володіння іноземними мовами стає не лише затребуваною часом компетентнісною характеристикою особистості, а й життєво важливим для неї інструментом самореалізації. Тому заслуговують на особливу увагу дослідження ефективного досвіду (а також його суперечностей і здійснених прорахунків) щодо організації і педагогічного забезпечення викладання іноземних мов у різні часи як одного з обов'язкових складників всебічного розвитку учнів середніх навчальних закладів та їхньої підготовки до участі у суспільному житті й промисловому виробництві, наближення освіти до реальних потреб дійсності, формування кроскультурного світогляду школярів. Ретроспективний аналіз організаційних засад викладання іноземних мов в середній школі дає змогу обґрунтувати взаємозв'язок ідей минулого та сучасних інноваційних освітніх пошуків, реконструювати знання про минулу педагогічну дійсність з метою не лише пізнання культурного досвіду, а й віднайдення повчальних зразків. Виходячи з цього тему дисертації Світлани Іванівни Хмелівської вважаємо актуальною і науково доцільною.

Доповнюючи свої міркування щодо актуальності та новизни поданого до захисту дослідження, також зазначимо: у контексті вивчення національного виміру історії освіти особливий науковий інтерес становить аналіз регіональної специфіки України. Саме цьому й присвятила свою

роботу дисертант, висвітливши розвиток іншомовної освіти у середніх навчальних закладах Київського навчального округу (використовуємо саме такий переклад його назви) у другій половині XIX - на початку XX ст. Зазначений округ охоплював українські землі Російської імперії у складі Київської, Чернігівської, Волинська, Подільської і Полтавської губерній, які у визначених в роботі хронологічних межах дослідження становили осердя українства, а тому правомірним є виокремлене вивчення стану іншомовної освіти у середніх навчальних закладах на цих українських теренах.

Крім того у низці студій, присвячених вивченню питань, дотичних до теми розглядуваної дисертації С.І.Хмелівської (маємо на увазі ґрунтовну монографію О.Місечко, дисертації Н.Гончаренко, А.Долапчі, М.Ветчинової, О.Миролубова), було обґрунтовано важливість звернення до досвіду організації і реформування середньої шкільної іншомовної освіти в останні 50-60 років існування Російської імперії як до періоду, багатого на новації і реформовчі пошуки. На нашу думку, цей історичний час для імперії був перехідним періодом від архаїки кріпосництва до європейського модерну, і, як будь-який перехідний історичний період, містить смислову багатшаровість суспільних й освітніх феноменів, що потребують осягнення. Це стосується і висвітлення регіональних особливостей розвитку шкільної освіти, тобто заглиблення у нові пласти прихованого часом знання, з чим дисертант успішно впоралася.

Наголосимо, що переконливому обґрунтуванню дисертантом актуальності і новизни результатів дослідження сприяли визначення ступеню дослідженості обраної для вивчення проблеми, та ретельно виконаний історіографічний аналіз розвитку іншомовної освіти в середніх навчальних закладах Російської імперії, подані у підрозділі 1.1.

До теоретичного здобутку роботи, який водночас має ознаки наукової новизни, відносимо розроблення й авторське обґрунтування дисертантом періодизації розвитку іншомовної освіти в середніх навчальних закладах Російської імперії, виконане на прикладі Київського навчального округу у

часових межах дослідження (підрозділ 1.3.). Наголосимо, що, з одного боку, позитивної оцінки заслуговує доцільний вибір критеріїв періодизації (тенденції урізноманітнення середніх навчальних закладів, зміни цілепокладання у вивченні іноземних мов, зміни у методичному забезпеченні), а в кількісному відношенні врахування трьох сутнісно вагомих критеріїв зумовило багатопараметричність здійсненої Світлою Іванівною аналітичної операції. Такий підхід ускладнив її дослідницьке завдання, але водночас посилив авторську аргументацію. З іншого боку, структурування матеріалу у розділі 2 дисертації відповідно до розробленої періодизації забезпечило логічну стрункність його викладу. Вважаємо, що вдало сформований структурний каркас дисертації уможливив переконливе і різнобічне розкрити обраної для вивчення наукової проблеми, чому сприяло також використання комплексу адекватних дослідницьких методів, зазначених у вступі (с.8-9).

До новизни поданої дисертації відносимо також охарактеризування у підрозділах 2.1., 2.2., 2.3. регіональних особливостей у викладанні іноземних мов (використання оригінальних зарубіжних методик – «методу Робертсона», «генетичного методу» Магера, запровадження елементів профільного навчання нових мов, що привело до підвищення рівня володіння новими мовами в учнів комерційних відділень реальних училищ порівняно зі школярами інших середніх навчальних закладів, новаційним було також введення вивчення англійської мови у комерційні середні заклади, які у розглядуваний період набували стрімкого поширення в окрузі).

Беручи до уваги виключне значення джерельної бази у забезпеченні якості і глибини будь-якого історичного, а отже й історико-педагогічного дослідження, маємо підстави стверджувати, що, для досягнення мети дисертант здійснила широкий джерельний пошук, систематизувала і проаналізувала значний за обсягом і тематикою масив джерел, які для дослідження є першоджерелами, це насамперед державні і відомчі нормативно-правові документи (укази, урядові циркуляри, розпорядження

Міністерства народної освіти, звіти і розпорядження керівництва Київського навчального округу); статuti і нормативні документи середніх навчальних закладів відповідного навчального округу (правила, навчальні плани, програми), а також оповідні матеріали з проблеми викладання іноземних мов у досліджуваній період, вміщені в освітянських періодичних виданнях, праці педагогів та освітніх діячів, а також інтерпретаційні джерела. Сукупно здобуті дані й уможливили з'ясування динаміки розвитку іншомовної освіти в середніх навчальних закладах Київського навчального округу у визначених хронологічних межах й виконання завдань дисертації.

Імпонує притаманний дисертанту об'єктивно-критичний підхід до аналізу історико-педагогічних явищ, вміння виокремлювати не лише позитивне у досліджуваному явищі минулого досвіду розвитку іншомовної шкільної освіти, а й визначати його суперечності, що переконливо обґрунтовані в узагальнених висновках до дисертації (висновок 3, с. 15-16 автореферату). Понад це, Світлана Іванівна екстраполювала особливості перебігу минулого освітнього процесу на сьогодні, визначивши певні історичні уроки, на які доцільно зважити й нині, наприклад, запровадження диференціації цілей і змісту іншомовної освіти в залежності від типу навчального закладу (с.188, підрозділ 2.4.). Отже, на нашу думку, дисертація С.І.Хмелівської має крім пізнавального, без сумніву й певне практичне значення, що полягає у виокремленні автором організаційних і дидактичних положень минулого досвіду, які не втратили актуальності і варті творчого врахування у сучасній освітній політиці щодо викладання іноземних мов у школі (підрозділ 2.4.).

Основні положення дисертації представлені автором у 9 одноосібних публікаціях, які відповідають тематиці роботи. Серед них – 5 статей у фахових вітчизняних виданнях, 1 – у зарубіжному періодичному виданні. В авторефераті засвідчено й необхідне оприлюднення одержаних результатів у ході масових професійних заходів різного рівня.

Позитивно оцінюючи результати дослідження С.І.Хмелівської, вважаємо за потрібне висловити деякі зауваження і побажання:

1. Серед середніх начальних закладів Київського навчального округу дисертант не згадує про 2 Інститути шляхетних дівчат (Полтавський і Київський), які за змістом навчання також були середніми загальноосвітніми закладами у досліджуваній період. Їх освітня стратегія щодо вивчення іноземних мов заслуговує на висвітлення і порівняльну характеристику у контексті об'єкта дослідження.

2. Хоча серед позитивних якостей дисертації вже було названо ґрунтовність і фахово здійснений аналіз джерельної бази роботи, однак маємо кілька критичних реплік щодо поданої у вступі до дисертації класифікації використаних джерел (с.7 автореферату), яка не узгоджена з прийнятими в історичній науці підходами (наприклад, класифікації О.Богдашиної або Я.Калакури). Міністерські циркуляри - це нормативно-правові або актові джерела і мають відноситися до документальних джерел, тобто до першої визначальної групи писемних джерел, не залежно від місця їх зберігання (архів або бібліотека) та кодування. Це стосується й джерел типу матеріалів педагогічних рад навчальних закладів, різноманітних офіційних звітів, які становлять діловодну підгрупу групи документальних джерел. Навчальні програми, розклади тощо можна віднести до окремої підгрупи документально-педагогічних джерел – до дидактичних (за Д.Раскіним) або за нашою класифікацією – до джерел-результатів педагогічної діяльності. Спогади або мемуари історики відносять до особистих джерел, які входять до іншої (другої) великої групи писемних джерел – до оповідних. Підгрупами оповідних писемних джерел є науково-педагогічні праці різного рівня й стилю. Хоча теоретична база джерелознавства історії педагогіки є ще малорозробленим питанням, однак не можна забувати, що класифікація об'єктів дослідження – джерел – є важливим засобом організації пізнавальної діяльності, сприяє кращому вилученню історичної інформації.

3. У завданні 3 (с.3 автореферату) дисертант зазначила, що виявить «головні протиріччя й тенденції розвитку іншомовної освіти в Київському навчальному окрузі на кожному з окреслених етапів у загальному контексті розвитку середньої освіти». Однак у загальних висновках тенденції не сформульовані, хоча чітко і розлого представленні численні суперечності (протиріччя) досліджуваного освітнього процесу.

4. Високо оцінюючи комплекс міркувань дисертанта щодо *періодизації* розвитку шкільної іншомовної освіти у визначених хронологічних межах, нагадаємо, що автор виокремлював все ж періоди, а не етапи, і доречніше було вжити саме термін «періоди».

5. У загальних висновках до дисертації, які оцінюємо позитивно, варто було б все ж наголосити на впливі чинника приналежності середнього навчального закладу до державної чи приватної форми власності на можливості оновлення зміст і методи навчання іноземних мов, оскільки саме жорстка регламентації освіти у державних закладах виявлялася гальмом у справі модернізації вивчення мов відповідно до викликів доби, на той час як у приватних училищах існували значно ширші можливості щодо введення нових навчальних предметів, зокрема й визначати зміст іншомовної освіти.

Однак висловлені зауваження та побажання не заперечують наукового і практичного значення та загальної високої оцінки рецензованої роботи. Здобувач виявила ерудицію, здатність до ефективного наукового пошуку, створивши якісний дисертаційний продукт.

Таким чином, є підстави стверджувати, що виконане С.І.Хмелівською дослідження є самостійним і завершеним, його результати містять наукову новизну, мають теоретичне і практичне значення, пройшли необхідну апробацію у ході обговорень на науково-практичних конференціях різного рівня. Рукопис дисертації і автореферат оформлені згідно з чинним вимогами до дисертаційних робіт такого типу і відповідають вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 15 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету

Міністрів України від 24.07. 2013 № 567, а її автор Хмелівська Світлана Іванівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, професор

Н. П. Дічек